

Nr 16.

Ankom till riksdagens kansli den 18 maj 1920 kl. 1 e. m.

Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 16, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t i fråga om utgivande av billiga folkupplagor av vissa författares skrifter.

I en inom andra kammaren av herr *Vennerström* väckt motion, nr 308, hemställes, att riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta utreda de ekonomiska och litterära möjligheterna att med det snaraste genom statsmakternas medverkan i form av anslag eller på annat sätt utge billiga folkupplagor av de främsta svenska och till svenska översatta utländska klassiska författares samlade skrifter samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Till stöd för sitt yrkande har motionären anfört bland annat:

Motionen.

»I och med de breda folklagrens nu försiggående framryckning till delaktighet i och med ansvar för vårt lands ledning och kultur visar sig allt tydligare och ofrånkomligare behovet av, att kulturen i ordets vidaste mening göres allom tillgänglig. Inte minst viktigt är det efter normalarbetsdagens införande, på det denna reform må bli till den nytta som åsyftats och ej blott ge arbetarmassorna en sysslolöshet att genast kastas bort på de mångfaldiga undermåliga och förråande »nöjen», som frodas i den kulturella krisen efter världskriget. Det är trängande nödvändigt, att från statsmakternas sida något effektivt göres för att bekämpa den genomusla andliga spis massorna i våra dagar bjudes och i stället sörja för riklig tillgång till sund och förädlande själslig näring.

Ett i detta sammanhang betydelsefullt område är litteraturens. Det torde väl kunna anses vara en i verklig mening fosterländsk och samhällsbevarande gärning, att allt Sveriges folk, vars rekordsiffra i läskunnig-

het vi äro så stolta över, äntligen får del av sin egen bästa diktning, dess så storartade litteratur genom århundradena. Det är ett stycke sund konservatism att söka behålla känningen med gångna kulturskedens rika litteratur. Sanningsenligt måste man erkänna, att den svenska diktens stora namn för de allra flesta av sina nu levande landsmän, ja, för alla utom ett mycket litet fåtal litterärt och över huvud andligt intresserade äro bara namn. Mitt i våra inhemska författares abnorma överflöd på modärn dagslädelitteratur och mitt i översvämningslitteraturens forsande ström av sensationslystnad och raffel står Sverges folk alldeles okunnigt om sin rika klassiska nationallitteratur.»

Motionären påvisar därefter, huru man i Sovjetryssland i detta fall föregått med exempel genom att i synnerligen billiga upplagor utgiva de främsta ryska författarnas arbeten till spridning bland folket.

I motsats därtill framhåller han, huru i Sverige våra äldre klassiska författares arbeten till stor del ej äro tillgängliga i bokhandeln, när utgivna upplagor av dessa arbeten slutsålt.

»Detta ohållbara och för vårt folk förnedrande tillstånd», fortsätter motionären, »kunde avhjälpas genom ett statligt ingripande i form av anslag eller på annat sätt till utgivande av våra bästa klassikers samlade skrifter i stora billiga folkupplagor. Att förslaget skulle vinna framgång hos publiken är säkert, den bokköpande allmänheten frågar, enligt uppgift i boklådan, ofta efter klassikerna. Man borde i första rummet börja med de viktigaste av de här ovan nämnda och verksamheten kunde sedan utvidgas till de värdefullaste svenska arbetena på historiens, litteraturhistoriens och populärvetenskapens område. Givetvis borde den snarast omfatta även översättningar av utlandets största författare: Göthe, Schiller, Dostojevski, Gorki, Molière, Zola, France, Shakspere, Dickens m. fl., som nu antingen äro så gott som obefintliga i svenska bokhandeln eller finnas endast till dyra priser.»

Motionären framhåller vidare, att företaget är förenat med svårigheter dels med hänsyn till vårt ringa språkområde, dels med hänsyn till den privata bokförlagsverksamheten, dels slutligen med hänsyn därtill, att nu levande författare samt författare, som avlidit för kortare tid än trettio år sedan, själva, resp. rättsinnehavare, förfoga över de litterära alstren. Äldre författares verk förmenar motionären däremot vara fria.

Huru motionären tänkt sig saken ordnad framgår av följande citat ur motionen:

»Statens medverkan i detta folkliga kulturarbete kan tänkas gå efter tvenne linjer, antingen att staten lämnar anslag till enskilda personer och företag, som äro villiga att ekonomiskt, organisatoriskt och litterärt ansvara för folkupplagornas utgivande, eller ock att staten själv utser dem. I främsta rummet är den första vägen att rekommendera. Men tänkt till sitt logiska slut mynnar den här utvecklade kulturella framtidstanken ut i kravet på ett statens förlag. Och detta krav sluter sig naturligt intill det förut framställda om ett statens tryckeri.»

I anledning av förevarande motion har Svenska modersmållärareföreningens arbetsutskott på eget initiativ inkommit med yttrande och däri anfört följande:

»Föreningen har från sin ståndpunkt, undervisningens, haft flitig anledning överväga det av motionären påpekade missförhållandet, att svenska klassiska författares skrifter icke stå att erhålla i den utsträckning och till det pris, som kunde göra dem tillgängliga för en större allmänhet, och detta så mycket mera som föreningens verksamhet varit inriktad på bl. a. just att främja en mera omfattande läsning av litteratur, i synnerhet på skolans högre stadier.

En omfattande undersökning, som tiden nu icke tillåter, skulle otvivelaktigt ådagalägga, att Sverige i detta hänseende står efter de flesta kulturländer, och vad detta har att betyda för folkbildningen är utan vidare klart för envar. Det gäller ju här, eller borde gälla, icke blott skönlitteraturen, utan också skrifter av annan art. Vårt inskränkta språkområde gör det omöjligt att åstadkomma en ändring i detta missförhållande utan ett kraftigt understöd från statens sida. Givetvis borde detta ingripande även sträcka sig till våra nyare författare, och om nu gällande stränga lagstiftning här lägger särskilda hinder i vägen, torde dock genom överenskommelse med vederbörande förläggare åtskilligt även i dylika fall kunna uppnås. I detta sammanhang tillåta vi oss också framhålla vikten därav, att de upplagor, som utgivas med understöd av staten eller genom statens försorg, i fråga om textbehandlingen bliva mönstergilla eller åtminstone någorlunda klanderfria. Erfarenheten har visat, att full trygghet härvidlag knappast kan vinnas, om icke redaktionen anförtros åt fackmän på området, som inse betydelsen av att en författares verk få gå till eftervärlden i oförvanskad form. De vägar, som här skola inslås, böra emellertid bliva föremål för en ingående undersökning, och vi anhålla därför att få livligt tillstyrka den av motionären föreslagna åtgärden«.

Yttrande av Svenska modersmållärareföreningens arbetsutskott.

Utskottet.

Motionären utgår från den förutsättningen, att all litteratur av författare, som avlidit för mer än trettio år sedan, är allmän egendom. Denna förutsättning är emellertid icke riktig.

I lagen om äganderätt till litterära verk den 10 aug. 1877 stadgades, att litterärt verk av författare, som avlidit före lagens tillkomst, skulle bli förre ägarens tillhörighet intill utgången av 1927, under det äganderätten till verk av författare, som avlede efter lagens ikraftträdande, skulle tillhöra rättsinnehavaren intill utgången av femtionde året efter författarens död. Enligt bestämmelsen i § 32 av lagen om litterär äganderätt den 30 maj 1919 gjordes *beträffande redan avlidna författare* ingen ändring i detta förhållande. Däremot stadgades, att äganderätten till litterärt verk av författare, *som avlede efter ingången av år 1920*, skall upphöra med utgången av trettionde året efter författarens död.

Formellt sett finnes sålunda intet enda litterärt verk, som ännu är allmän egendom, vilket förhållande fortgår intill utgången av 1927. I verkligheten torde det dock vara så, att en eller annan äldre författares verk äro fria i anledning därav, att ingen numera kan styrka sin äganderätt till desamma.

Ehuru det ej varit utskottet möjligt att verkställa en detaljundersökning i detta avseende, än mindre inlåta sig på juridisk prövning av de dokument, varpå äganderätten stöder sig, har dock utskottet sökt i någon mån utreda denna fråga, och lämnas i närslutna bil. en redogörelse för det resultat, vartill utskottet kommit.

Såsom av denna bilaga framgår, innehava enskilda personer eller firmor i stort sett äganderätten till samtliga de författares verk, vilka åtminstone i första rummet kunde komma ifråga till utgivning i billiga folkupplagor.

Motionären har framhållit, att våra klassiska författares verk borde vara hela samhällets egendom samt att de borde vårdas och nyttjas som allas gemensamma kulturarv.

I detta yttrande kan utskottet till fullo instämma, och den senare tidens lagstiftning har ju också inriktats på att skapa ett sådant förhållande, fast den givetvis därvid måst intill en viss gräns trygga en författare och hans efterlevande vid deras rätt att liksom varje annan njuta frukterna av ett ofta under stora försakelser och efter långvarigt och tråget arbete åstadkommet verk, liksom den ock måst taga hänsyn till tidigare under då givna förutsättningar träffade överenskommelser.

Då däremot motionären framhåller det motstånd, som av den privata förlagsverksamheten kommer att resas mot hans förslag, och då han talar om det oresonliga i, »att våra klassiska författare, de för generationer sedan avlidna stora litterära genierna, skola efter döden exploateras för privat vinning», gör han sig helt säkert skyldig till betydlig överdrift. Det torde vara så långt ifrån, att utgivandet av äldre författares verk medför vinst, att det snarare i regel torde vara förenat med betydande ekonomisk uppoffring på grund av den ringa läskrets dessa verk kunna påräkna. Motionären anför själv fakta, som utgöra stöd för detta påstående, då han påvisar, att ett flertal av våra äldre författares verk ej finnas tillgängliga i bokhandeln. Med säkerhet kan ju förutsättas, att, om utgivandet av dessa verk vore ett lukrativt företag, skulle våra bokförläggare ej försumma att förskaffa sig denna vinning. Chefen för den förlagsfirma, som har äganderätten till de flesta av våra litterära författares alster, har ock med styrka framhållit, att det med nuvarande pappers- och tryckningskostnader är förenat med betydande ekonomisk risk för ett förlag att utgiva äldre verk, varför han med stor tillfredsställelse hälsade det förslag, som av motionären framförts. Men han uttalade tillika den meningen, att, när dessa verk en gång bli fria, kommer den ekonomiska risken för den enskilda förläggaren att ytterligare ökas, enär då tillkommer jämväl möjligheten av konkurrens beträffande samma verk, varigenom det kan bliva omöjligt att försälja en med avsevärd kostnad utgiven upplaga.

Av det anförda torde framgå, att man knappast kan förvänta att genom privat initiativ få den av motionären påvisade bristen på klassisk litteratur avhjälpt, åtminstone beträffande äldre författare. Snarare torde man kunna befara, att denna brist skall ytterligare ökas. Ett statsingripande torde därför förr eller senare bli nödvändigt, om något avsevärt skall i berörda avseende kunna vinnas.

Då uppstår frågan, om denna angelägenhet är av den vikt, att staten bör för densamma vidkännas de ekonomiska uppoffringar, som därmed helt visst bli förenade. Enligt utskottets uppfattning är detta förhållandet. Det är otvivelaktigt så, att våra svenska klassiska författares skrifter icke stå att erhålla i den omfattning och till det pris, som kunde göra dem tillgängliga för en större allmänhet. Vad detta betyder för vår folkbildning torde utan vidare vara klart för envar. Det gäller ju här icke blott skönlitteratur utan även skrifter av annan art. Vårt inskränkta språkområde gör det omöjligt att åstadkomma ändring i detta förhållande

utan ett kraftigt stöd från statens sida, och borde detta sträcka sig även till våra nyare författare.

Svenska modersmållärareföreningens arbetsutskott har framhållit vikten jämväl därav, att de upplagor, som eventuellt komma att utgivas med understöd av staten eller genom statens försorg, i fråga om textbehandling bliva mönstergilla eller åtminstone klanderfria, vilket knappast kan vinnas, om icke redaktionen anförtros åt fackmän på området, vilka inse betydelsen av, att en författares verk får gå till eftervärlden i oförvanskad form.

Utskottet delar denna mening och vill tillika framhålla önskvärdheten av, att dessa verk förses med nödiga kommentarer samt med korta biografiska uppgifter om författarna.

I detta sammanhang vill utskottet erinra om det för något antal år sedan stiftade *Svenska Vitterhetssamfundet*, vilket satt såsom sin uppgift att med nödiga kommentarer och i en med hänsyn till textbehandling mönstergill form utgiva nya upplagor av våra äldre klassiska författares verk. Visserligen betinga dessa upplagor genom sin synnerligen gedigna utstyrelse ett så högt pris, att de ej kunna nå en större allmänhet, men det vore ju tänkbart, att samfundet jämnsides med dessa dyrare upplagor kunde utgiva billiga folkupplagor, om tillräckligt understöd för ändamålet beviljades. Åtminstone borde de genom samfundets försorg av kunniga språkmän redigerade texterna jämte kommentarer kunna förvärvas för det syfte, varom här är fråga.

Den enda framkomliga vägen att realisera motionärens tanke synes eljest under nuvarande förhållanden vara att träffa avtal med våra bokförlag att med bidrag av statsmedel utgiva folkupplagor av här i fråga varande litteratur, varvid borde krävas förutom texttrohet någorlunda tillfredsställande typografisk utstyrelse.

Åt någon därför lämplig institution, exempelvis Svenska akademien, folkbildningsförbundet eller förutnämnda vitterhetssamfundet, borde uppdragas att ordna de frågor av olika slag, som måste uppstå i samband med ett sådant företag, såsom frågorna om formerna för avtalen, vilka författares verk, som skulle komma i fråga, om samlingsverk eller lämpligt urval skulle utgivas o. s. v.

Givetvis måste man vid ett sådant företag börja helt blygsamt med de författare och litterära alster, som kunde påräkna större spridning, för att sedan, i mån som erfarenhet vunnits och smaken för denna litteratur odlats, fortsätta i raskare tempo på den inslagna vägen. Ett spörsmål i

andra hand bleve då även, huruvida översättningar av andra länders främsta författare skulle på samma sätt göras tillgängliga för den stora allmänheten.

Det väckta förslaget synes utskottet så betydelsefullt, att möjligheten av dess realiserande borde närmare undersökas, och torde detta lämpligen kunna ske i samband med den utredning av frågan om det frivilliga folkbildningsarbetet, som riksdagen redan beslutat.

På grund av det anförda hemställer utskottet i anledning av förevarande motion,

att andra kammaren för sin del måtte besluta, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta utreda de ekonomiska och litterära möjligheterna att med det snaraste genom statsmakternas medverkan i form av anslag eller på annat sätt utge billiga folkupplagor av de främsta svenska och till svenska översatta utländska klassiska författares skrifter samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 18 maj 1920.

På utskottets vägnar:

FRANS BERGGREN.

Närvarande vid ärendets slutbehandling: herrar *Berggren, Berglund.* Welin, Åhrberg,* Jungnell. Westman, Elldin och Skagerberg.**

* Frånvarande vid justeringen.

Bilaga.

Här nedan lämnas en redogörelse för äganderätten till nu avlidna svenska författares verk.

Inom parentes angivas arbeten, som enligt förste bibliotekskonsulenten Hjelmqvists katalog för folk- och skolbibliotek 1915—16 finnas i bokhandeln tillgängliga.

Firman Albert Bonnier äger förlagsrätten till följande författares verk:

C. J. L. Almquist (Törnrosens bok i urval, Valda romaner, Valda skrifter);

P. D. A. Atterbom (Lycksalighetens ö);

C. M. Bellman (Fredmans epistlar, Fredmans sånger, Samlade skrifter);

A. Blanche (Berättelser, Flickan i Stadsgården, Romaner, Smärre skrifter, Teaterstycken);

Aug. Bondeson (Allmogeberättelser, Glimminge och Kröplinge, Allmoge-historier, Nya Allmogeberättelser, Skollärare John Chronschougs memoarer);

Fredrika Bremer (Axel och Anna, En dagbok, Familjen H***, Grannarna, Hemmet, Hertha, Nina, Presidentens döttrar, Skisser, Strid och frid);

Emilie Flygare-Carlén (Enslingen på Johanniskäret, Jungfrutornet, Ett köpmanshus i skärgården, En natt vid Bullarsjön, Pål Värning, Rosen på Tistelön, Skjutsgossen, Vindskuporna);

Gustaf Fröding (Efterlämnade skrifter, Efterskörd, Reconvalescentia, Samlade skrifter);

Anna Maria Lenngren (Samlade skaldeförsök);

Oscar Levertin (Dikter, Kung Salomo och Morolf, Legender och visor, Livets fiender, Magistrarna i Österås, Nya Dikter, Rococonoveller, Sista dikter, Sista noveller);

P. H. Ling;

K. A. Nicander (Samlade dikter);

H. B. Palmær (Skrifter i urval);

Mathilda Roos (Djupets sagor, Från norrskanets land, Genom skuggor, Helgsmålsklockan, Hennes son, Livsbilder, Maj, De osynliga vägarna, Saulus av Tarsus, Vit ljung);

J. L. Runeberg (Fänrik Ståls sägner, Graven i Perrho, Julkvällen, Kung Fjalar, Samlade arbeten, Samlade skrifter, Älgskyttarna);

E. J. Stagnelius (Samlade skrifter, Valda dikter);

C. G. Starbäck (Engelbrekt Engelbrektsson, Historiska bilder, Livknektens berättelser, Mäster Olofs bröllop, Nils Bosson Sture, Skarpskyttens ungdomsminnen, Överste Stålhammar);

C. V. A. Strandberg (Samlade vitterhetsarbeten);

Aug. Strindberg (Bjälbojarlen, Blomstermålningar och djurstycken, Dikter på vers och prosa samt Sömngångarnätter, Dramatik, Ensam, Fabler, Fadren, Folkungasagan, Giftas, Gustav Adolf, Hemsöborna, I havsbandet, I vårbrytningen, Inferno, Jäsningstiden, Komedier och enaktare, Legender, Lycko-Pers

resa, Mäster Olof, Naturalistiska sorgespel, Det nya riket, Nya svenska öden, Ordalek och småkonst, Prosabitar, Påsk, Riksföreståndaren, Röda rummet, Sagor, Sista Riddaren, Skärkarlsliv, Stora landsvägen, Svanevit, Svenska öden och äventyr, Tidiga 80-talsdramer, Till Damuskus, Tjänstekvinnans son, Ungdomsdramer, Vid högre rätt);

Z. Topelius (Dramatiska dikter, Fältskärens berättelser, Hertiginnan av Finland, Ljungars saga, Noveller, Stjärnornas kungabarn, Sånger).

Vad Topelius' verk beträffar åger det Bonnierska förlaget äganderätten endast till Fältskärens berättelser.

Av firman Norstedt & Söner ägas och förläggas (helt eller delvis) nedanstående författares verk:

F. A. Dahlgren, pseud. Fredrek på Ransätt (Viser på varmlanske tongmål, Värmländingarna);

Anders Fryxell (Berättelser ur svenska historien);

E. G. Geijer (Skaldestycken, Valda sånger, Samlade skrifter);

B. E. Malmström (Dikter);

Es. Tegnér (Efterlämnade skrifter, Frithiofs saga, Nattvardsbarnen, Samlade dikter, Samlade skrifter);

C. D. av Wirsén (Dikter, Nya dikter, Sånger och bilder, Toner och sägner, Under furor och cypresser, Vintergrönt, Visor).

Firman H. Geber har äganderätten till arbeten av:

Alfr. Hedenstierna, pseud. Sigurd (Livsbilder, Svenskt vardagsliv);

Gunnar Wennerberg (Samlade skrifter).

Firman Wahlström & Widstrand förlägger med äganderätt arbeten av:

Pelle Molin (Ådalens poesi).

Av förlagsaktiebolaget Fram äges större delen av Bengt Lidforss' efterlämnade arbeten.

Arvingarna eller enskilda disponera förlagsrätten till arbeten av följande författare:

V. Benedictsson, pseud. Ernst Ahlgren (Berättelser och utkast, Efterskörd, Folkliv och småberättelser, Fru Marianne, Från Skåne, Pengar);

Gustaf av Geijerstam (Boken om lillebror, Bröderna Mörk, Farliga makter, Fattigt folk, Den gamla herrgårdsallén, Hur Lars Anders och Jan Anders byggde gårdesgård och andra historier, Karin Brandts dröm, Kronofogdens berättelser, Medusas huvud, Mina pojkar, Pastor Hallin, Själarnas kamp);

Frans Hedberg (Bröllopet på Ulvåsa, Det skadar inte, Flickan med gravkransarna, Hin och småländingen, Kapellpredikanten, Lillebo-Petter, Rospigarne);

Viktor Rydberg (Dikter, Faust, Fribytaren på Östersjön, Romerska sägner om apostlarna Paulus och Petrus, Singoalla, Den siste Athenaren, Sägner, Vapensmeden).

Förlagsrätten till nedanstående författares verk är antingen fri eller har den icke närmare kunnat utrönas:

J. H. Kellgren (Valda dikter och prosastycken);
C. G. Leopold (utg. av Svenska vitterhetssamfundet);
Carl von Linné (Västgötaresan);
Hedv. Charlotta Nordenflycht;
Thomas Thorild (Valda skrifter).
